

A HILDEBRANDDAL.

I.

Hallottam mesélni
 Hogy egymást ketten küzdeni kihívták,
 Hildebrand és Hadubrand két sereg között.
 Apa is fiú is felölték fegyveröket,
 5 Harczi mezben készen kézbe vették kardjukat,
 A hősök méneken viadalra menének.
 Harcias Hildebrand, bölsebb és büszkébb
 Kettejük között, kérdeni kezdé,
 Kevés szóval tőle, kicsoda volna
 10 Nemzője a népben
 «vagy mely törzsből legyél.
 Nevezz nekem egyet tudom én a többit,
 Gyermek, minden népet ismerek a földön».
 Hildebrand szülöttje, Hadubrand, így szóla:
 15 •Harczosaink ilyen hirdetéek énnékem,
 Öregek és okosak, kik rég oda vannak,
 Hogy apám Hildebrand, az én nevem Hadubrand.

*

Elbujdosott keletre bős Oதாகert¹⁾ kerülve,
 Dicső Detrével és sok drága néppel,
 20 Házában hagyva elhagyatottan
 Hű feleségét, gyámoltalan gyermekét,
 Szűken szegényeket; kelet felé indúlt.
 De azóta Detre ismét elveszté
 Haláltól apámat. Kevés volt a hive,
 25 Oதாகert ő mindig gyűlölte mélyen,

¹⁾ A gót monda kerete: Dietrich elűzetése nagybátyja, Ermanrich által, menekülése Etzel hún király udvarához és visszatérése birodalmába. Ellenfele a mondában Sibich, Ermanrich bizalmas embere, ki a hatalmas királyt Dietrich ellenévé teszi. Otaker (Odoacer) csak akkor lépett a mondában Sibich helyébe, midőn a hagyomány a monda Berni Detréjét a történeti Nagy Theoderichel lehetőleg kiegyeztetni, ill. összhangzásba hozni törekedett. A *Vilkina-saga*-ban (l. alább) még Sibich szerepel, a *Chronicon Quedlinburgense* (1025 előtt) és a *Chronicon Urspergense* (1126 előtt) feljegyzéseiben már Odoacer a gót király ellenfele.

De dicső Detre legjobban szereté.
 Mindig népe élén csak küzdelmet kívánt;
 Viaskodó vitézek, jól ismerték őtet;
 Nem igen hiszem, hogy még földön élne.»

*

30 «Fenn a magasban Mindenható tudja,
 Hogy ily közel rokon vitézzel még soha
 Harczot nem harczoltál»

*

Karjáról most kösöntyüt, aranyból készültet,
 Levett, mit adott kegyesen a király,
 35 Húnoknak ura : ¹⁾ «Im, kegyem jeléül».
 Hildebrand szülöttje, Hadubrand, így szóla :
 «Éles aczéllal kell ajándékot fogadni,
 Vassal vasra. Túlokos vagy, vén hún!
 Nagyon is csalfa! csalogatsz engem
 40 Szép szóval, de törrel szeretnél megölni.
 Megöszültél, öreg, csellel folyton csalva.
 Hajós népek mondták nekem
 A vendel taván ²⁾ túl, hogy harcz elragadta :
 Halva Hildebrand, Heribrand szülöttje.»
 45 Hildebrand szóla, Heribrand szülöttje :
 «Látom fényes fegyveredről,
 Hogy otthon vagyon jó urad tenéked,
 A ki országából ki nem üzött soha.

*

Jaj nekem, világ ura, vészes végzet áll be.
 50 Hatvan nyáron én és télen ³⁾ haladtam,
 Hogy mindig tettek nyillövő népbe,
 S egy várnál sem ért vészes halál engem :

¹⁾ A húnok királya kétségtelenül Attila, bár neve nincsen meg a szövegben. Az arany kösöntyűkhöz v. ö. a *Waltharius*ban említett *armillae pannonicae*ket, melyeket a hős Attilának kincstárából elvisz.

²⁾ A vendelő a középtenger, a mi bizonyítja, hogy dalunk korában a hagyomány már Olaszországhoz kapcsolta a Dietrich-mondát.

³⁾ Ez a hatvan nyár és tél valószínűleg a. m. harmincz esztendő. Az angolszász és a skandináv hagyomány szerint is harmincz esztendeig bolyongott Dietrich országán kívül. Ha a szöveget hatvan évre értenők, Hadubrand is aggastyán volna, Hildebrand meg éppen roppant öreg.

- 'S most saját magzatom rám méri kardját,
 Lesújt fegyverével vagy én leszek halála!
 55 Im könnyen teheted, ha telik az erőből,
 Hogy ily kevély férfin fegyverzetet nyerj,
 Prédához is juss, ha jogod van hozzá.
 Az legyen a leggyávább kelet¹⁾ leventéi közt,
 Ki megtagadja a harczot, melyet annyira óhajtasz,
 60 A páros viadalmat. Hadd döntse el a harcz,
 Melyikünk birja ma egyedül a prédát,
 Kié legyen kettőnk közt e két pánczél*. —
 Kezdték aztán kelevésszel a kettős viadalt,
 Hangos harczy zajjal, mig vértbe akadt a vas.
 65 Aztán össze értek, kongtak köfejszeik,
 Hatalmasan verték fehér pajszaikat,
 Mig hársdárdáik hitványakká nem lettek,
 Fegyveröktől felemészte

A Hildebranddal a német költészet legrégibb emléke: alakjánál, tárgyánál, régiségénél fogva egyaránt fontos és érdekes emléke a középkori irodalomnak, a modern népek költészetének egyik legelső maradványa, mely főleg az éposz történetének helyes megértésére is nagy jelentőséggel bír.

A költemény fönmaradt egy VIII—IX. századi hártakéziratban (*Liber sapientiae*), mely jelenleg Casselban van, de valószínűleg Fuldából származik. E kéziratnak első és utolsó lapjaira (1a és 76b) írta két különböző, de egykorú kéz a költeményt, rendetlen pontozással, a versek megjelölése nélkül, próza gyanánt. Prózának nézte is és nyomatta le első kiadója Eckhard, *Commentarii de rebus Franciae orientalis, Wirceburgi 1729*, I. 864—902: *Fragmentum fabulae romanticae, saxonica dialecto seculo VIII conscriptae, ex codice Casselano* cízzel. A verset, az alliteratio alapján, felismerték és kimutatták a Grimm testvérek: *Die beiden ältesten Gedichte in deutscher Sprache, Cassel 1812*. E kiadással kezdődik a fontos emlék tudományos tárgyalása, melynek alapját Lachmann Károly vetette meg: *Über das Hildebrandslied*, Berlin 1833 (*Kleine Schriften*, I.). Legjobb kiadása Müllenhoff és Scherer, *Denkmäler deutscher Poesie und Prosa*, 2. kiad., Berlin, 1873. cz. kitünő gyűjteményében. Tudományos értékűek még Grein C. W. M. (Göttingen 1858), Sievers Ede (Halle 1872), Vollmer Sánd. és Hofman K. (Lipce 1850) kiadásai.

¹⁾ Kelet országa, keleti ország a. m. a frank birodalom keleti része t. i. Németország. Utóbb a. m. Németország keleti része t. i. Ausztria.

A Hildebranddalra vonatkozó teljes irodalmat felsorolja Paul Piper *Die Sprache und Literatur Deutschlands bis zum zwölften Jahrhundert*, Paderborn, 1880, I. köt., 117—120 l.

A költemény nyelve közel áll az alnémethez, de alapjában felnémet nyelv. Valószínű, hogy a dal, melynek vége hiányzik s mely közben is több helyütt hézagos, Hessenben vagy Thüringiában keletkezett, minden esetre még a VIII. század elején. Nem lehetetlen az sem, hogy a tisztán felnémet költeményt egy alnémet származású és nyelvű ember jegyezte fel és feljegyzés közben a szöveget helyenként saját kiejtése szerint módosította.

Eginhard, Nagy Károly életirója meséli, hogy a nagy frank fejedlem a nemzeti epikus költészet emlékeit, melyek a nép ajkán éltek, gyűjtette és feljegyeztette (cap. 29: *barbara et antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella canebantur, scripsit memoriaeque mandavit*). E gyűjtemény, úgy látszik, már nemzetietlen érzésű fia, Jámbor Lajos alatt elveszett, kiről életirója, Theganus, azt írja: *poetica carmina gentilia, quae in iuventute didicerat, respuit nec legere nec audire nec docere voluit*. De nem lehetetlen, hogy a Hildebranddal e gyűjteménynek egyedül fennmaradt darabja, — bár általában azt hiszik és állítják, főleg támaszkodva a költemény nyelvi sajátosságaira s töredékes voltára, hogy az a fuldai codexnek üresen maradt lapjaira nem más kéziratból lemásoltatott, hanem emlékezetből, még pedig nem minden tekintetben hű emlékezetből feljegyeztetett.

E véleménynyel szemben, melyet főleg Müllenhoff K. vitat, Holtzmann Adolf (Pfeiffer *Germaniája*, IX. 1864, 289. l.) kimutatni törekszik, hogy a dal a fuldai kéziratba nem emlékezetből, hanem egy másik kéziratból lemásoltatott. Fő érve, hogy a kéziratban a két hős neveiben a *brant-* és *braht-*ra végződő alakok váltakoznak (Hildebrant Hildebraht, Hadubrant Hadubraht), a mi nemcsak azt bizonyítaná, hogy a feljegyző csakugyan egy kéziratból, melyet helyenként rosszul olvasott, másolta le a költeményt, hanem azt is, hogy e másoló a mondát és annak hőseit nem ismerte, mert különben nem lehetett volna kétségben azoknak neveit illetőleg. Holtzmann u. o. kifejti, hogy az eredeti kéziratnak szövege felnémet nyelvű, míg a másoló anyanyelve az alnémet dialectus volt. Ugyanezen nézeteket vitatta Holtzmann már *Untersuchungen über das Nibelungenlied* (Stuttgart 1854, 158. l.) cz. munkájában.

A költemény verse a régi német epikus költészet szokásos alakja: az epikus hosszszor (*die epische Langzeile*), mely nyolcz hangsúlyos szótagból áll és szigorú sormetszet által két egyenlő félre van osztva, úgy hogy minden versfélre négy-négy hangsúlyos szótag esik. A vers két felét az alliteratio kapcsolja össze, a rímnek a germán népeknél legrégebb alakja, a régi németeknél is a vers egyedüli kapcsoló eszköze, mely

csak akkor engedi át szerepét és körét a latin rímnek, midőn Jámbor Lajos uralkodása alatt, az egyház és az ő nyelve hatalmasabb lesz, mint a nemzeti érzés és nemzeti szellem. Az alliteratio mindig hangsúlyos szótagra esik. Egy-egy versben két, három vagy négy szótag is alliterál; helyenként elmarad az alliteratio; másutt minden versfélnek megvan a maga külön alliterációja. A rhythmus, a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok viszonya, szigorú és finom törvényeken alapszik és bámulatos zengzetességet kölcsönöz e versnek, mely természetesen semmiféle más nyelven pontosan nem utánozható. Nem túlzás, ha az antik hexameter mellé állítják; épen oly méltóságos, épen oly sokféle, a tartalomhoz és hangulathoz simuló, épen olyan ment a modern versek egyformaságától és egyhangú kerepelésétől, mint az antik eposz verse. E régi germán vers abban is párja a hexameternek, hogy a strófai tagoltságot nem ismeri.

A költemény verse, rhythmusa és alliterációja — a fennmaradt szöveg töredékességénél s romlottságánál fogva — nem felel meg minden tekintetben a régi verselés szigorú követelményeinek. Innen az a sok kísérlet, melyet újabbak a szöveg és verselés javítására tettek. E téren különben sok hóbortos, tudományos értékkel nem bíró hypothesis is került napvilágra. Igy pl. Müller Vilmos (Hauptföle *Zeitschrift* III. 447—452, 1.) háromsoros, Wilbrandt Keresztély (*Hildibraht und Hadubrah*t, Rostock, 1846) ötsoros, Hermes (a berlini leányiskola értesítőjében, 1877) hatsoros versszakokat ismertek fel benne. A gazdag irodalomból különösen figyelemre méltó Rieger Miksa értekezése Pfeiffer *Germaniajában*, IX, 295—320. l., melyben a szerző helyes módszerrel és kellő tapintattal különösen a költemény versével és romlott szövegének helyreállításával foglalkozik.

Az újnemet fordítások közül említést érdemelnek a Simrock Károlyé, mely a legtöbb olvasókönyvben található. és Lachmann Károlyé, melyet először dr. Schultze adott ki a naumburgi gymnasium 1876-ik évi értesítőjében. Az előbbi nagyon szabad, az utóbbi túlságosan szó szerinti, mind a kettő igen kifogásos szövegen alapszik. A fent közlött fordítás a legjobb szöveget (a Müllenhoff-Scherer-félt) törekszik lehető hiven, de mégis az eredetinek költői jellegével is feltüntetni.

II.

A Hildebranddal a német, sőt az európai irodalmak egyik legfontosabb emléke, fontos főleg az eposz történetében. A nagy népeposzok, melyeket az ókorban a görögöknél, az újkorban a németeknél és francziáknál találunk, a nemzeti hősmonda legtökéletesebb, de nem legelső megalkotásai. Mielőtt egy nagy mondakör amaz összefoglaló alakját nyerte, melyet az *Iliás*ban, a *Nibelun-*

genliedben, a *Chanson de Roland*ban mint az epikus költészet legértékesebb gyümölcseit bámulunk, a nép ajkán élő monda már apródonként, epizódonként románcszerű dalokká alakult, melyek annál könnyebben jöhettek létre és juthattak a legnagyobb népszerűsége, mert a monda maga, egész teljességében élt a nép tudatában és emlékezetében, s így a hallgatók az egyes epikus dalban mindig egy jól ismert egésznek szép költői alakba öltöztetett részletét élvezték. E szempontból is igen érdekes a Hildebranddal. Minden bevezetés, minden bővebb magyarázat nélkül egyenesen a tárgyalandó cselekvénynek magának középpontjába helyezi a hallgatót, ki igen jól ismeri Hildebrandot és Dietrichet, a hősök sorsát és kalandjait, és így semmiféle kitérő vagy bevezető tájékozásra nem szorúl.

Alaki szempontból különösen érdekes a mi dalunk, ha a skandináv *Edda* románcaival vagy az angolszász *Beowulf*fal hasonlítjuk össze. A feldolgozásnak az elbeszélés módjában és módjában, az alakban és rhythmusban, a hangban és stilusban nemcsak hasonlósága, hanem egyenesen azonossága¹⁾ szembeötlő, oly annyira, hogy minden kételyt kizárólag állíthatjuk, hogy a Hildebranddalban az összes germán népek epikus költészetének legrégebb foka egy értékes és érdekes emlékből maradt fenn számunkra. Az eposzt mint mindenütt, úgy a germánoknál is, az epikus dal előzte meg; a nemzeti hőmonda, mint mindenütt, úgy a germánoknál is első sorban egyes önálló és csak a monda kerete által összekapcsolt s egymással összefüggő rhapsódiákban nyerte feldolgozását. Hogy ez epikus dalok milyenek voltak a görögöknél, arról nem tudunk, még hozzávetőleg sem biztosat; — a germánoknál, ezt teljes biztossággal állíthatni, olyanok voltak, mint a Hildebranddal. *Ilyen* dalokon és nem a Lachmann által kieszelt húsz nibelungversszakos dalon, alapszik a *Nibelungenlied*, mely azért nem is keletkezhetett egyszerű külsőleges és gépies *contaminatio*, hanem csak a hagyományak, bár a nemzeti epikus költészet termékein alapuló, de mégis költői önállósággal eszközölt feldolgozása útján. Hogy persze ez epikus dalok a VIII. századtól a XII. századig, midőn a Nibe-

¹⁾ A *Beowulfra* vonatkozólag a legnagyobb pontossággal kimutatta ezt Schulz Frigyes, *Die Sprachformen des Hildebrandliedes im Beowulf* cz. értekezésében, Königsberg 1882. (reáliskolai programmn).

lungének létrejött, főleg az új verselés és a rím befolyása alatt, mily átalakulásokon mentek keresztül, arról biztosat nem tudunk.

De a Hildebranddal még tartalmánál, azaz a feldolgozott mondai tárgynál fogva is köti le figyelmünket, annál is inkább, mert a dal maga töredék, s így a katastropha kiegészítése a különböző felfogások szerint különböző szellemben lehetséges.

A *Hildebranddal* tárgya, illetőleg tartalma igen egyszerű. Az öreg Hildebrand, Detre király fegyvernöke, urával együtt a győztes Otaker elől számkivetésbe kényszerült menni s a hún király birodalmába menekült. Harmincz év multán visszatér hazájába. A határon fiával, Hadubranddal találkozik, ki eltávozásakor csecsemő volt, de azóta derek vitézzé felnőtt. A két sereg szembe száll egymással, s úgy látszik, az ifjú Hadubrand egymásután levágja Dietrich aggmesterének vitézeit, úgy hogy végre ez maga is — mint Hagen a *Walthariusban* vagy Rüdiger és Dietrich a *Nibelungenliedben* — sikra szállni kénytelen. De mielőtt a támadás megindul, a balsejtelmektől zaklatott Hildebrand kérdi ellenfeletől, hogy kicsoda. Ez megnevezi magát, dicsőítve atyját, kit a hír csatában elesettnek mond. Hildebrand most tudja, a mit, úgy látszik, már sejtett volt, hogy ellenfele saját egyetlen fia. Nem akar harcolni, megnevezi magát, sőt ajándékokat is nyújt az ifjú levitének, hogy engedékenységre bírja. De ez holtnak tudja atyját, eselt lát az öregnek barátságos viseletében, főleg ajándékaiban, csálónak nézi és — egy elveszett versben — valószínűen gyávának nevezi. Most Hildebrand hangos jajokra fakad ugyan, hogy oly hosszú távollét után, honába visszatérve, vagy fiától elesnie vagy annak gyilkosává lennie kell; de megtámadott becsülete kezébe szorítja lándzsáját és bárdját. A párviadal roppant hévvel megindul, a lándzsák darabokra törnek, hegyeik a pajzsokban akadnak, s a viaskodók kardjukhoz fognak.

Itt megszakad a költemény. Mi lehetett a befejezése?

A monda még két feldolgozásban maradt reánk: a XIII. századi *Vilkina-sagában*, mely Skandináviában ugyan, de (saját kijelentése szerint) német dalok és mondák alapján keletkezett, és egy XV. századi német népdalban, mely bizonyítja, hogy a monda Németországban mennyire népszerű volt: túlélte az egész középkort, az udvari költészet fényes virágzását, a XII. és XIII. század idegenszerű izlését, úgy hogy az öreg Hildebrand a német nemzeti epikus költészetnek úgy szólván legelső és legutolsó hőse gyanánt

áll előttünk. Mind a két későbbi feldolgozásban ¹⁾ a befejezés kedvező, a harcz szerencsés kimenetelű. Hildebrand legyőzi fiát, de nem öli meg, hanem haza indul vele, hol az öreg hős neje felismeri férjét és Hadubrand örömmel fogadja dicső atyját. Kérdés: az eredeti mondának és a régi Hildebranddalnak is ily szerencsés befejezése volt-e?

Bátran mondhatjuk, hogy semmi esetre nem volt. Az eredeti dalban Hildebrand bizonyára megölte fiát. Ily következtetésre az egész dal jelleme és hangja, a rokon mondák, a későbbi epikusok célzásai, a hősmonda egész szelleme jogosítanak fel bennünket.

A XV. századi német népdal, mely Caspar von der Roen *Heldenbuch*-jában (1472) maradt reánk, ugyanazon alakban és szelvényben tartalmazza a mondát, mint a *Vilkina-saga*. Azért, de mert az összehasonlítás a monda régibb és újabb alakja közt különben is érdekes, álljon itt a skandináv saga elbeszélése pontos fordításban. A 375. fejezetben Dietrich és Hildebrand visszakerülnek Amelung-országba (azaz Dietrich birodalmába), hol Lajos herceget és fiát Konrádot, kik őket örömmel fogadják, találják. Ez utóbbtól megtudja Hildebrand, hogy fia, Alebrand, Bern (Verona) városának kormányzója, és oly hatalmas vitéz, hogy jó lesz, ha össze nem tűz vele; egyszersmind megmondja neki, hogy fiát mily fegyvereken ismerheti meg. Aztán folytatja a saga:

«376. fejezet. Hildebrand mester azután folytatta útját Bern városa felé: ekkor fehér ménen elébe lovagolt Alebrand, egészen úgy felfegyverkezve, a mint neki mondva volt; ölyve és kutyája vele voltak. Hildebrand látta, hogy jól tudott lovagolni, azért rögtön feléje lovagolt; Alebrand is lovagiasan tartott neki; és mindketten egymásnak pajzsait találták, úgy hogy lándzsáik ketté törték. Erre leugrottak lovaikról, kivonták kardjaikat és igen lovagiasan harcoltak, mig mind a ketten elfáradtak; ekkor leültek és pihentek. Alebrand megszólalt: «Mondd meg a nevedet, hadd tudjam, kicsoda az az öreg ember, a ki velem oly sokáig harcolt? Mondd meg hamar nevedet, mert különben foglyomnak kell lenned, még pedig azonnal ebben az órában, habár nem szívesen teszed is.» Ezzel

¹⁾ Hogy ezek egy forrásra, még pedig fiatal forrásra vezetnek vissza, mutatja az is, hogy Hildebrand fiának neve a *Vilkina-sagában* is meg az újkori népdalban is *Alebrand*. Egy Alebrand előfordul a *Rabenschlacht* cz. költeményben is, de ez nem az öreg Hildebrand fia.

Alebrand mind a két kezével magasra emelte kardját és levágott Hildebrandra, és ez vágott amarra, és nem kimélték egymást; addig vívtak, míg mind a ketten elfáradtak, mire ismét pihentek. Ekkor így szólt Alebrand: «Mondd meg rögtön a nevedet, vagy bizonyára meg kell halnod. Ha pedig jószántodból nem akarod megtenni, kényszerűségből kell megtenned, akár akarod, akár nem.» Erre vágta őt Alebrand, gyakran és erősen, és oly haragos lett, hogy az öreg embert agyon akarta ütni; ez azonban lovagiasan védte magát. Hildebrand most így szólt: «Ha a Wölfingek (t. i. Hildebrand) családjából vagy, mondd meg rögtön a nevedet, vagy meg kell halnod.» Alebrand így felelt: «Ha életedet meg akarod tartani, mondd meg rögtön a nevedet. Én nem tartozom a Wölfingek családjához; és valóban furcsa vagy, hogy vén korodra tőlem ilyesmit kérdezni mersz.» Erre ismét keményen vívtak egymással. Ekkor Hildebrand erős vágást mért Alebrand czombjára, úgy hogy a páncél ketté szakadt, és az ifjú oly nagy sebet kapott, hogy lába nem bírta őt többé. Ekkor így szólt Alebrand Hildebrandhoz: «A te kezében az ördög van; azért tehát átadom neked fegyvereimet; nem vagyok már elég erős, hogy veled tovább vívhassak: ime, vedd kardomat.» És midőn Hildebrand a kard után nyúlt, akkor feleje vágott a fiatal Alebrand és le akarta ütni az öreg Hildebrand kezét; Hildebrand azonban maga elé tartotta pajzsát s így szólt: «Ezen vágásra egy asszony tanított téged, nem az apád.» Aztán oly hevesen megtámadta őt Hildebrand, hogy amaz lerogyott; és az öreg Hildebrand reá vetette magát és kardjának markolatát mellére szegezte és így szólt: «Mondd meg rögtön a nevedet, mert különben életedbe kerül.» Alebrand így felelt: «Nem törődöm én már sokat az életemmel, miután egy ilyen öreg ember képes volt legyőzni.» Hildebrand így szólt: «Ha meg akarod tartani életedet, mondd nekem rögtön, vajjon fiam Alebrand vagy-e, mert én vagyok apád Hildebrand.» Erre mindketten felkeltek, átkarolták egymást és megcsókolták egymást, és nagyon örültek, és felültek lovaikra és Bern felé lovagoltak. Alebrand kérde: «Hol hagyták Berni Dietrich királyt?» Hildebrand felelt, és megmondott mindent, a mint a dolog volt.

«377. *jéjezet.* Ekkor Hildebrand felesége, Alebrand anyja, kiment elébök; és midőn fiát oly véresen látta, ekkor sirni kezdett és nagyon jajgatott és így szólt: «Kedves fiam Alebrand, mitől vagy te oly sebes? és kicsoda az a férfi, a ki téged követ?» Alebrand felelt: «Ez a seb nem szolgál szégyenemre, mert ezt apámtól, Hil-

debrand mestertől kaptam, a ki itt utánam lovagol.» Erre nagyon megörült az anya és igen jól fogadta férjét, Hildebrand mestert, és örömmel üdvözölték egymást. Hildebrand mester ekkor ott maradt náluk az éjjelen át, és felesége bekötözte fiának sebét, a mint ő azt igen jól értette.»

A német népdal¹⁾ csak abban különbözik ezen elbeszéléstől, hogy apa és fiú haza mennek, hol Hildebrand neje mint jövevényt fogadja a hőst. Hadubrand az asztalfőre ülteti a vendéget, min anyja csodálkozik, mert legyőzött hadi fogolyt nem szokás ily kitüntetésben részesíteni. Hildebrand ekkor gyűrűjét a pohárba ejti, s az öreg Ute felismeri harmincz éve nem látott férjét.

Mind a két feldolgozásban, a Vilkina-sagában és a XV. századi népdalban félreismerhetetlen humorral komikus kalanddá van átalakítva a monda. Az öreg Hildebrand ismeri fiát, próbára teszi bátorságát és arra akarja kényszeríteni, hogy mondja meg a nevét. Ez daczosan visszautasítja követelését²⁾ s így többször megindul a párviadal, mely természetesen, már az esemény e kedélyes genreszerű felfogásánál és rajzánál fogva is, kedvezően végződik. A régi dalnak felfogása és hangja egészen más; a népköltészet komoly méltóságával indul meg és folyik a párbeszéd; az apa csak a harc

¹⁾ Ennek különböző felnémet, alnémet, németalföldi és dán feldolgozásairól L. Pfeifferféle *Germania* XIX, 1874, 315—326. l. és XXI, 1876, 51—53. l.

²⁾ Az ellenfél ily kérdését — ellenének neve és származása után — lovagi felfogás szerint *mindig vissza kellett utasítani*, nehogy a kérdező azt hihesse, hogy ellenfele az adott válasszal ki akar térni a harc elől. Példákat e lovagi szabályra a *Biterolf*, a *Parzival*, *Erec*, *Lanzelet*, az *Otnit* s egyéb középkori költemények nagy számmal szolgáltatnak. Főleg tanulságos ez utóbbiból a következő hely:

«Nû dar, ritter edele, nû saget mir iuwern namen,
daz ich iuch dá bi erkenne, des durft ir iuch nit schamen.»
Dô sprach Wolfdietrich: «daz waer ein zageheit,
daz ich iu von mime geslehte só schiere haete geseit,
wer min vater waere oder wannen ich si geborn.
was hint ir des ze fragen? das is mir an iu zorn.»

A régi költészet, a keresztes háborúk s a lovagiság virágzása előtt, nem ismeri e szokást. Így pl. Walthari és Beowulf, minden aggodalom nélkül felelnek a hozzájuk intézett azon kérdésre, hogy mi a nevök és honnan valók; hasonlóképen a régi Hildebranddal sem tud ama lovagi törvényről. Már ezen vonás is mutatja, hogy a Vilkina-saga és az új német népdal a mondának sokkal későbbi hagyományát tartalmazza. V. ö. W. Grimm, *die deutsche Heldensage*, Berlin, 1867. 371. l.

folyamában tudja meg, hogy vele saját édes fia áll szemben, ki őt csalónak és gyávának tartja; a párviadal rajza is olyan, hogy nem sejtet jó kimenetelt. Komoly tragikus esemény képezi a régi népdal tartalmát; a skandináv és az újabbkori német feldolgozás kezdetétől fogva tréfára veszik a dolgot. A cselekvény lefolyása ezen feldolgozásokban azért nem is lehet befolyással a régi dal katastrophájának megalapítására és megítélésére.

Érdekes a rokon mondák összehasonlítása is, mely ugyanezen eredményre vezet. A párviadal apa és fiú közt, kik nem ismerik egymást, a népköltészet kedves tárgyai közé tartozik. Megtaláljuk keleten a perzsáknál, nyugaton a keltáknál, meg a szláv népeknél is. Nem szükséges, de nem is indokolatlan, e különböző hagyományokat *egy* forrásra vezetni vissza. A tárgy maga különben oly közel fekvő, az esemény a harczias népek történetében bizonyosan oly gyakran ismétlődött, hogy idegen befolyások vagy kölcsönvételek feltevésére semmi sem kényszerít.

A rokon tárgyú mondák közt első helyen áll *Rustem és Szohrab* története, a perzsa monda, melyet Firdusi terjedelmes *Sahnameh*-jában feldolgozott. Szohrab, Rustem és Temine fia, útnak indul, hogy atyját felkeresse, kit sohasem látott, mert Rustem elhagyta nejét, mielőtt fia megszületett. Az ifjúnak kísérője tagadja, hogy Rustem az irániak táborában jelen volna; mégis, midőn Szohrab reá akad, úgy sejtí, hogy atyjával áll szemben. De a hatalmas agg hős az ifjúnak ismételt kérdésére, nem-e Rustem ő, mindig tagadólag válaszol, úgy hogy fegyverhez fognak. Három napig egymásután folytatják a párviadalt; a második napon Szohrab a győztes, de Rustem csellel rábírja az ifjút, hogy megkegyelmez neki. Tehát harmadnap is megújítják a párviadalt, és most Rustem megöli fiát.

A perzsa monda, mely apát és fiút szembe állít egymással, két pontban lényegesen különbözik a német mondától. Míg t. i. ebben a fiú a hibás, ki atyját nem akarja elismerni, hanem csalónak tartja, az iráni hagyományban az apa a bűnös, ki tagadja, hogy ő Rustem, pedig az igazság bevallásával a párviadal lehetősége is elesnék, s az agg hős nem semmisítené meg kitűnő fiát. De még lényegesebb a másik pont. A német mondában az apa tudja, hogy fiával áll szemben, a perzsa elbeszélésben megfordítva a fiú sejtí, hogy ellenfele édes atyja. Valamint a német mondában a fiúnak, úgy a perzsában az apának sejtelve sincs róla, hogy ellenfele legközelebb, legdrágább rokona. E látszólagos lényeges különbségek

daczára is mind a két hagyományban a fiú a bűnös: a Hildebranddalban, mivel makacsul ellenzi atyja elismerését és sértéseivel harcra kényszeríti ellenét; a perzsa elbeszélésben, mivel elmulasztja magát megnevezni vagy Rustemet atyjának szólítani, mit anyyival inkább kellett volna, mert a párviadal kezdetétől atyját sejti ellenében. Mind a két hagyományban a fiú életével lakol.

Időben és térben közelebb esik a német mondához egy kelta elbeszélés, melynek hősei Conlach és Cuchullin,¹⁾ és mely nemcsak tartalmánál, hanem, hogy úgy mondjuk, hangulatánál fogva is nagyon rokon a Hildebranddallal. Conlach, Cuchullin fia, — ez a kelta monda rövid cselekvénye — Erinbe jön, Connor király udvarához. Itt oly számos hőst győz le párviadalban, hogy a király végre az ősz Cuchullinért küld, nehogy az ifjú levante összes vitézeit megölje. Az agg hős borús sejtelemmel kérdi az ifjútól, mi a neve és hazája. De ez kijelenti, hogy fogadása tiltja nevét és hazáját elárulnia, «különb (mondja) *neked* szivesen felelnék kérdésedre.» Cuchullin újra kéri és kérdi, de az ifjú megtagadja a választ. A párviadal az ifjú halálával végződik, miután a győztes megtudta, hogy egyetlen fiát ölte meg. Határtalan bánat a büntetése. — E költemény még abban is igen közel áll a német mondához, hogy az ifjú számos előzetes párviadalban sok kitünő hőst legyőzött s így az atya, kedve és szívének sugallata ellenére, csak a körülmények kényszerítő súlya alatt kénytelen megvívni fiával. És itt is a fiú a bűnös, habár a kelta monda bűnét egy fogadás szentségével enyhíti.

Még érdekesebb, főleg változatainál fogva, egy orosz monda,²⁾ mely legrégibb alakjában szintén tragikus kimenetelű, de későbbi változataiban, mint a német monda is, kedvezően intézi el az apa és fiú párbaját.³⁾ Ilja, a muromi hős (azért Ilja Murometz), őrzí a határt az ellenségtől. Ekkor az ellenség táborából egy igen fiatal levante közeledik, kivel Ilja háromféle fegyverrel három párbajt vív. (V. ö. Firdusinál a három nap egymásután ismételt harcöt.) Előbb az ifjú hős leverí az «ősz kozakot»⁴⁾ — ez Ilja állandó epi-

¹⁾ Pfeiffer *Germaniája*, X. 1835. p. 338.

²⁾ *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*, XVIII. Jahrgang, 33. Band. Braunschweig 1863, 257—280. lap.

³⁾ Régi tragikus történeteknek ily enyhítő módosulása a mi irodalmunkban is található. V. ö. pl. a *Szilágyi és Hajmási* újabb változatait.

⁴⁾ *Kozak* a. m. önkényes harcos az ország ellenségei ellen.

kus epithetonja — ; de ez felemelkedik és oly magasra dobja ellenét a levegőbe, hogy az, lezuhanva, nagy mélyedést váj a földbe. Most az öreg le akarja vágni az ifjút, de előbb nevét kérdi. Ez csak ellenszenvvel, de végre is megmondja nevét és említi ismeretlen atyját és távol lakó anyját, mire Ilja kijelenti, hogy ő az ifjú atya. De a monda evvel még nem végződik. Az ifjú most haza siet és felvilágosítást kér anyjától származására s atyja eljárására nézve. Az anya felelete nem lehetett atyjára nézve kedvező, mert az ifjú viszsztatér és midőn atyját sátrában alva találja, nyilat röpit szívébe, mely Ilja halálát okozza, ha a nyil egy nagy érzekeresztről, melyet az agg vitéz mellén hord, vissza nem pattan. E zajra fölébred Ilja, ismét a levegőbe dobja az ifjú vitézt, aztán széjjel tépi és eldobja ketté szakadt testét.

Már említettem, hogy vannak ezen, sok dalban fönmaradt mondának különböző változatai, melyek kedvezően fejezik be Ilja és fia párbaját. Ezek természetesen csak addig tartalmazzák a monda cselekvényét, hol Ilja megtudja ifjú ellenfele nevét. De kétségtelen, hogy azon dalok tartalmazzák az eredeti hagyományt, melyek tragikus kimenetelűek, melyekben az apa megöli fiát. Csak-hogy az orosz monda e tettet indokolni akarja, indokolja pedig a fiú gyilkossági kísérletével, mely maga ismét az anya vádjában leli igazolását. Ez indokolások származhatnak későbbi időből is, a tragikus monda, melyben a fiú saját atyjának kezétől veszti életét, bizonyosan igen régi.

Nem okvetetlenül szükséges, mint már említettem, e különböző perzsa, szláv, germán és kelta mondákat *egy* forrásra vezetni vissza. De más oldalról feltűnő, hogy e mondák mind árja népeknél¹⁾ és oly árja népeknél fordulnak elő, kik, ős rokonságukat nem is tekintve, egymással már régen érintkeztek. Mégis azt hiszem, a kölcsönzés nem valószínű ; hanem, ha csakugyan *egy* forrásra akarjuk e hagyományokat visszavezetni, e forrás csak az árja népek kö-

¹⁾ Wlislöck H. a berlini *Magazin für die Literatur des Auslandes*-ben (1880. május 8., 19. sz.) *Eine Hildebrands-Ballade der transsylvanischen Zigeuner* címmel egy cigány ballada szövegét s fordítását közli, melynek cselekvényét a német Hildebranddalával azonosnak mond. Nézetem szerint nem helyesen, mert ama cigány költemény tárgya egy közönséges rablógyilkosság, melyben egy ifju a gyilkos és egy idegen vándor — kiről utóbb kiséül, hogy atya — az áldozat.

zős ősi monda-kincse lehet, mely természetesen még régebbi mythikus fogalmakban s elbeszélésekben gyökerezik.¹⁾

Ha ezen elbeszélések után újra kérdjük, tragikus volt-e a *Hildebranddal* katasztrófája, már a költeményünk hangjáról és stílusáról mondottak alapján is határozottan igenlőleg kell felelnünk ezen kérdésre. Csakhogy a tragikus kimenetel kettős alakban lehetséges: az apa megöli fiát, de a fiú is megölheti atyját. És csakugyan Grein²⁾ és Etmüller³⁾ ez utóbbi véleményt tartják indokoltknak. Nézetem szerint nem helyesen. Greint félrevezette a perzsa monda, melynek nem annyira kimenetelét, mint inkább igazságszolgáltatását a német mondára is kényszerítőnek veszi. Grein szerint a rokont felkereső, az ellenfélt felismerő és ennek következtében ellenszenvvel, jobb sejtelve ellenére harczoló félnek kell halállal bünhődnie. Világos, hogy e felfogás egy egészen modern eszmét visz be a régi hagyományba, hogy a tragikumnak csak egy bizonyos meghatározott nemét, melynek felvevására semmi sem keresi és találja a régi epikus költészetben.

Még modernebb Etmüller felfogása. Szerinte ugyanis a fiú a bűnös, neki kell tehát bünhődnie, még pedig nagy bűnéhez mérten nagy büntetéssel. De képzelhető-e nagyobb büntetés, mint az apagyilkosság tudata? kérdi Etmüller. E sentimentális modern észjárással szemben talán nem is kell hangsúlyoznom, hogy a nép egészséges józan felfogása szerint a legnagyobb büntetés mindig a halál, s így, a ki nagyot vétett, a nép életfilozófiája szerint mindig halállal bünhődik. De Etmüller még tovább megy. Hadubrand önmagát bünteti meg, midőn atyját megöli; de megbünteti őt a nép is, midőn azon borzasztó tettén túl soha egy szóval sem emlékszik meg többé róla. Képzelhető-e nagyobb büntetés, mint midőn a monda hőse, a népnek egyhangú véleménye alapján, örök feledésre ítéltetik? Csakhogy ezen felfogás is merően ellenkezik a nép-

¹⁾ Megjegyzem, hogy *J. G. von Hahn (Sagwissenschaftliche Studien. Jena, 1876. p. 415—418)* Hildebrandot azonosnak veszi Odysseussal s e szempontból mythikus alaknak magyarázza. Részemről azonban nem osztozhatom véleményében.

²⁾ *Das Hildebrandslied, herausgegeben von C. W. M. Grein, Göttingen 1858.*

³⁾ *Herbstabende und Winternächte, Gespräche über deutsche Dichtungen und Dichter von Ludwig Etmüller. Stuttgart, 1865. I. 49.*

költészet és népmonda természetével, mely tudvalevőleg épen a nagy bűnösökről és ezeknek sorsáról szeret énekelni és mesélni.

Felfogásom szerint kétséget sem szenved, hogy az eredeti mondában s így a mi dalunkban is Hildebrand megöli a fiát. E nézet mellett szól a monda szellemén s hangján kívül első sorban azon körülmény is, hogy *Hadubrand e párviadalon túl eltűnik a mondából*. Nem képzelhető, hogy a monda és a népköltészet elejtett volna oly hőst, ki pályáját az apagyilkosságnak nem gonosz, hanem tragikus tétével kezdte volna. De ha atyja őt megöli, természetesen be van fejezve pályája.

És ezen általános okoskodást teljesen indokolják az emlékek is. Még az északi hagyomány is tud arról, hogy Hildebrand megölte fiát. Az *Asmundar-sagaban* a haldokló Hildebrand e szavakkal végzi életét: «Fejemnél áll a darabokra tört pajzs; fel van sorolva rajta az a nyolczvan férfiú, a kiket én megöltem; *élükön saját fiam, az egyetlen örökös, a ki nekem jutott; nem akarva megfosztottam őt életétől.*» És a *Heldenbuch* függelék¹⁾ elbeszéli, hogy Hildebrand mestert Gunther király fia ölte meg Bern városának kapuja előtt, — a Vilkina-saga szerint pedig betegség öli meg az ősz bajnokot. Bár mennyire fiataloknak s azért keveset bizonyítónak tartunk is ezen emlékek feljegyzését, azt mindenesetre, legalább negative, bizonyítják, hogy a hagyomány semmit sem tudott arról, hogy Hildebrand saját fia kezétől vesztette volna életét.

A Hildebranddal a régi német epikus költészet első virágzási korszakának egyetlen fönmaradt emléke. Már a következő században megújítja Nagy Károly a római császárságot és nyomdokaiban az Ottók fényes és nagy szellemű nemzedéke az ókor emlékeihez kapcsolja a század műveltségét. A X. század egy korai renaissance korszaka, mely román művészetben és latin költészetben nyer kifejezést. A nemzeti költészetnek a VIII. században megindult virágzása elmarad; a classikus műveltségű írók lenézik a hazai nyelvet, a buzgó keresztény papok irtóznak a nemzeti költészet pogány tárgyaitól és pogány szellemétől. A népköltészet magára van hagyatva. Fejlődésének irányáról és fokairól nem tudunk, csak annyi bizonyos, hogy a nemzet nem feledkezett meg hősmondája nagy alakjairól és hatalmas eseményeiről, és hogy a régi mythikus

¹⁾ W. Grimm, *Deutsche Heldensage*, p 292, és alább p. 102.

elemek mind szorosabban forrtak össze a nagy világtörténelmi alakokkal és eseményekkel.

E korai középkori renaissance örökre megsemmisítette a német eposz önálló nemzeti fejlődését. Mert midőn a keresztes hadjáratok korában, új világtörténelmi események hatása alatt, a német népszellem újra régi hagyományainak költői megalkotásához fog, — már a nyugatról behozott lovagi szellem, a francia izlés és a középkori romantika is befolyásolják a németek költészetét. E különböző elemek közreműködése érleli a *Nibelungenlied* hatalmas megalkotását; ezeknek hatása nem engedi, hogy e nagyszerű mű igazi, valóságos népeposz legyen. Hogy a nemzeti epika a Hildebrandtól a *Nibelungenlied*ig mily átalakulásokon ment keresztül: azt nem tudjuk. A két értékes emlék két különböző korszak fő- és csúcspontja gyanánt áll előttünk, mindegyikök egyszersmind korának képviselője és tükröje. A mi köztük fekszik, a nemzeti szellem fejlődésében idegen elemek tusája, a nemzeti költészet terén pedig hypothesis.

HEINRICH GUSZTÁV.

Martialis V, 10.

Mily különös, hogy az élőknek nem jut ki dicsőség
 És ha mit olvasnak, egykorú, nem szeretik.
 Regulus, azt hiszem, ez csak az irigység szüleménye:
 Mindig az újabbnál többre becsülni azót.
 Pompeius elavult színházát kedveli a nép,
 S véneknek Catulus temploma legremekebb.
 Cunius a divatos költő, míg élt, vala Vergil,
 S a nagy Mæonidest is kinevette kora.
 Nem nyere tapsokat a koszorús költő se Menander
 És Nasot egyedül kedvese érti vala.
 Verseim, azt mondom nektek, minek úgy törekedni;
 Nem sietek, hogyha holtom után jön a hír.

Ifj. REMÉNYI EDE.